

Blåe og svarte augo: skipnaden av fargeuttrykk i norrønt

Jackson Crawford

I dette stykket legg eg fram ein analyse av fargeord i norrønt, med det fyremålet å rökja etter korleis det norrøne språket klassifiserar og skipar dei grunnleggjande fargeuttrykki sine, på grunnlag av teorien um *basic color terms* (her *grunnleggjande fargeord*), fyrst presentera av Brent Berlin og Paul Kay i *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (1969), men mykje endra og utvikla sidan av deim og andre vitskapsmenn. Etter å ha jamfört dei norrøne fargeordi med kriterii for grunnleggjande fargeord, konkluderar eg med å hævda at norrønt har sju grunnleggjande fargeord: *blár, bleikr, grár, grónn, hvítr, rauðr, svartr*.

Innleiding og terminologi

Med *lit/let* eller *farge* skynjar me «ljosverknad av ein ting på synet, serleg den som tingan hev av naturi».¹

At språk klassifiserar fargar på ymse vis, er velkjent, men flest alle menneski, um dei ikkje er blinde eller fargeblinde, ser tilsvarande, nyansera skilnader på ymse fargar. Ein norsktalande, ein russisktalande og ein kymrisktalande vil truleg verta samde i at fargane på t.d. ein skylaus, klår himmel, på ein safir og på eit grasblad, ikkje er identiske med kvarandre. Det er i klassifiseringi av desse ulike fargetonane at dei vert usamde, for den norsktalande har berre eitt grunnleggjande fargeord for himmelen og for safiren; båe er blåe, um jamvel dei kann delast som ljósblå og myrkblå. Men den russisktalande har eitt grunnleggjande fargeord for fargen på safiren og eit heilt anna for fargen på den klåre himmelen; dei høyrer til ulike fargekategoriar for honom. Imedan ser den kymrisktalande desse same

nyansane, men skynjar fargane på alle tri – himmelen, safiren og grasbladet – som ymse slag av éin fargekategori, og kann brukka eitt fargeord for alle tri.

I eit stykke frå 1965 med tittelen *Hanunóo Color Categories*, redusera Harold Conklin fargeordfanget i det austronesiske språket Hanunóo til fire ord, og hævda at «all color terms [i Hanunóo] can be reduced to one of these four but none of the four is reducible» (Conklin 1965: 342). I 1969 nemnde Brent Berlin og Paul Kay slike fargenamn *basic color terms* (Berlin & Kay 1969: 1–5), heretter *grunnleggjande fargeord* eller *GFO*.

Berlin & Kay (1969: 6) presentera fire hovudkriterie for eit grunnleggjande fargeord: 1) at fargenamnet skal vera monoleksemiskt, d.e. ikkje samansett eller delelegt på onnor vis, 2) at talarane ikkje skal sjå på fargen nemnd av fargeordet som eit slag av ein annan farge, 3) at fargeordet vert brukt for mange ulike slags ting, ikkje berre for eitt avgrensa domene (t.d. ‘hår’), 4) at fargeordet lyt vera «psychologically salient for informants» (ibid.), d.e. ofte i bruk, og skynja av alle som kann språket. Carol Biggam (2012: 21–43) har set på problemet med å finna ut kva fargenamn som var GFO i eit daudt språk, og har sett opp ei lista med desse og 15 andre kriterie som eg har fylgt nedanfor.² Merk at desse kriterii ikkje er meinte som absolutt bindande, men som rettesnorer; ulike språk er tala i ulike kulturelle tilstand og krev ulik vektlegging på ymse kriterie.

Berlin & Kay (1969: 1–5) hævda at GFO dukkar upp i alle språk i ei konsekvent, kumulativ fylgd (Berlin & Kay 1969: 1–5). Mynsterbilætet av denne fylgdi er jamleg vorte brigda sidan 1969 (sjå t.d. Kay et al. 1997) og alternative fylgder er sidan vortne framsette av andre vitskapsmenn (sjå t.d. Witkowski & Brown 1977), men umgripet vert verande verdfullt, og etter alle mynsterbilæte er det svart, kvit og raud som fyrst kjem fram (inkje kjent språk har færre en desse tri fargeordi; sjå Roberson et al. 2000: 370).

Spursmålet um kva fargeord som er grunnleggjande i norrønt (etter definisjonen av Berlin & Kay) er alt dryft i Wolf 2006a, Wolf 2006b og Brückmann 2012; båe forskarane slær fram at åtte fargenamn, *blár*, *brúnn*, *grár*, *grónn*, *gulr*, *hvítr*, *rauðr* og *svartr*, er GFO i norrønt, og at dei (meir eller mindre) må setjast um med blå, brun, grå, grøn, gul, kvit, raud og svart, dó med uvissa og ulike meininger um den presise semantiske skilnaden på *blár* og *svartr* (sjå serleg Brückmann 2012: 83–85 og 96–97, og Wolf 2006a). Forfattaren av denne artikelen er usamdi i konklusjonane frå desse forskarane. Eg hævdar at det finst færre GFO i norrønt, at nokre er miskjende, og at fargeordi me møter i norrøne tekster, ikkje so lett kann setjast um med dei moderne kognatane sine.

Metode og korpus

Eg las alle islendingesogone (med islendingetættene) og *Heimskringla* og skaldekvædi i deim, attåt eddakvædi, og merka alle fargeord og liknande adjektiv: d.e. dei som tyder ut utsjånad med referanse til andre kvalitetar en høgd eller skapnad, og som ofte er knytte til ord som *rauðr* og *svartr*, som klårt er fargeord i norrønt. Desse ordi femner um *bjartr*; *dimmr*; *dókkr*; *fagr*; *fól*; *heiðr*; *ljóss*; *myrkr*, som eg ikkje hævdar er fargeord, men som eg synest er upplysande i samanheng med ekte fargeord.

Databasen min noterar kvar fyrekost av desse ordi i desse skriftelege kjeldene, i lag med sidenummer og linenummer av soga eller diktet ordet finst i. Dersom fyrekosten er poetisk, har eg notera det i databasen, og eg har merkt i so fall um ordet er i rim eller bokstavrim med andre ord i den poetiske lina.

Eg har gjeve døme av fargeord or andre tekster en desse når det høver, men desse er ikkje talde med i dei gjevne tali på fyrekoststar – dei femner einast fyrekostane i det nemnde korpuset.

Kva fargeord var grunnleggjande i norrønt?

Som nemnt ovanfor, skal eg fylgja kriterii som Carol Biggam slær fram i *The Semantics of Colour* (2012: 21–43).

Kriterie 1: Monoleksemisk struktur (Biggam 2012: Kap. 3.3)

Eit GFO skal ikkje vera eit samansett ord, eller delelegt på onnor vis av dei som talar språket. Dette inneber at t.d. *ljósbrun* ikkje kunde vera GFO i moderne norsk, men *brun* kunde vera det. Dei monoleksemiske fargeordi i norrønt er *blár*, *bleikr*, *brúnn*, *gránn*, *grár*, *grónn*, *gulr*, *hárr*, *hvítr*, *hóss*, *jarpr*, *rauðr* og *svartr* (og or det poetiske ordfanget kunde ein kann henda leggja til *ámr* og *blakkr*, men det er ikkje heilt klårt at desse var fargeord eller kva tyding dei hadde).

Kriterie 2: GFO skal ikkje vera hyponym (Biggam 2012: Kap. 3.4)

Eit GFO skal ikkje ha hypernym; fargen nemnd med fargenamnet skal soleis ikkje vera eit hyponym, d.e. skynjast av talarane som eit slag av ein annan farge. Dette kriteriet er ikkje lett å nyitta for eit daudt språk der me har ingi tekster som dryfter emne som ljós og fargar på ein grundig måte.

Likevel er *brúnn* likleg eit hyponym av *svartr*, nytta serleg for hestar, med di 8 av 12 fyrekomstar av *brúnn* i prosa i korpuset er for fargen på hestar. Menneskehår er kalla *brúnn* berre éin gong, der same mannen har *svartr* augnebryn («... hann hefir brúnt hár ok stór bein í andliti, svartar brýnn, miklar hendr, digra leggi ...» *Bandamanna saga* kap. 7).

Kriterie 3: Ordet skal nyttast for mange slags referanseobjekt (Biggam 2012: Kap. 3.5)

Eit GFO skal ikkje vera nytta berre for referanseobjekt i eit avgrensa domene, t.d. ‘hår’ (som norsk *blond*). Merk at eit ord som *blond* vert nytta av andre slags objekt (som himmelen) òg, men talarane skynjar at dette er med referanse til ein hårfarge.

Som nemnt under det siste kriteriet, er bruket av fargenamnet *brúnn* for det meste avgrensa til hestar i prosa. Ordet er nytta stundom for klæde, og éin gong for eit landskap og so eit sverd og so gras, men desse utgjer ein liten prosentdel av fyrekomstane til eit sjeldsynt ord.

Gulr kjem fram berre sju gonger i korpuset. Fem av desse fyrekomstane er for fargen på mannehår. Dei andre two er for fargen på ei løva sydd til ei jakka (*Magnüss saga berfötts*, kap. 24) og på fibrane av eit hjarta (*Fóstbróðra saga*, kap. 24, i ei lista som inneheld fire fargar sedde i hjarta). Eg reknar med at fargen i desse two fyrekomstane er meint å minna lesaren um ein hårfarge. Når me les *gult sem silki* (*Óláfs saga helga*, kap. 102, *Óláfs saga kyrra*, kap. 1), er referanseobjektet hår, og det er ikkje klårt kva slags silke (eller kva aspekt av utsjånden av silke) skrivaren har meint.

Hárr kjem fram 23 gonger i korpuset, stødt for fargen på håret (med skjegg) på eit gammalt menneske.

Jarpr kjem fram 11 gonger i korpuset, stødt for fargen på menneskehår (aldri for fargen på ein hest, som er det einaste domenet åt dette ordet i moderne islendsk).

Eg merkar meg at alle fire fargenamni nemnde ovanfor – *brúnn*, *gulr*, *hárr*, og *jarpr* – ser ut å vera avgrensa, eller i minsto fokusera, på hårfargar, eit domene der sereigne fargeord er serleg ålmenne (Biggam 2012: 26).

Kriterie 4: Frekvens i listor yver fargar (Biggam 2012: Kap. 3.6)

Diverre er det ingi listor yver fargar i det norrøne korpuset mitt som ikkje er bundne til eit referanseobjekt.

Kriterie 5–7: Semja og konsekvens millom informantar og idiolektane deira (Biggam 2012: Kap. 3.7–3.9)

Fig. 1. Fyrekomstar av norrøne fargeord (og farge-liknande adjektiv) i fire skriftlege sjangrar

	fyrekomstar i alle fire sjangrar	fyrekomstar i islendingesogone og -tættene (prosa) ?	fyrekomstar i <i>Heimskringla</i> (prosa) ?	fyrekomstar i skaldevers i sogone og tættene?	fyrekomstar i eddavers?
ámr	1	nei	nei	ja	nei
bjartr	70	ja	ja	ja	ja
blakkr	1	nei	nei	ja	nei
blár	128	ja	ja	ja	ja
bleikr	32	ja	ja	ja	ja
brúnn	20	ja	ja	ja	ja
dimmr	14	ja	nei	nei	ja
dókkr	19	ja	ja	ja	ja
fagr	212	ja	ja	ja	ja
fölr	18	ja	ja	ja	ja
gránn	3	nei	nei	ja	ja
grár	91	ja	ja	ja	ja
grónn	28	ja	ja	ja	ja
gulr	7	ja	ja	ja	nei
hárr	23	ja	ja	ja	ja
heiðr	2	nei	ja	nei	ja
hvítr	129	ja	ja	ja	ja
hqoss	1	nei	nei	ja	nei
jarpr	11	ja	ja	nei	ja
ljóss	125	ja	ja	ja	ja
mó- (prefiks)	14	ja	nei	ja	nei
myrkr	63	ja	ja	ja	ja
rauðr	346	ja	ja	ja	ja
rjóðr	4	nei	ja	ja	ja
svartr	111	ja	ja	ja	ja

I eit daudt språk fær me ikkje rekna med ulike «informantar». Likevel må me byta ut dette kriteriet med bruket av eit fargeord i mange ulike sjangrar, og konsekvent bruk av fargeordet for visse referanseobjekt millom desse sjangrane (Biggam 2012: 27–28).

Det er *bjartr*, *blár*, *bleikr*, *brúnn*, *døkkr*, *fagr*, *fölr*, *grár*, *grónn*, *hárr*, *hvítr*, *ljóss*, *myrkr*, *rauðr* og *svartr* frå denne tabellen som finst i alle fire sjangrane. Utestengt av dette kriteriet er *ámr*, *blakkr*, *dimmr*, *gránn*, *gulr*, *heiðr*, *hqoss*, *jarpr*, *mó-* (prefiks) og *rjóðr*.

Når me ser nøgnare på referanseobjekti til desse fargeordi, er det tolleg god semja. Blod og gull er konsekvent *rauðr*, snø og isbjørnar er konsekvent hvítr, og håret på gamle folk er *hárr*, men det er ingi andre referanseobjekt som er so konsekvent knytte til eitt fargenamn som desse.

Kriterie 8: Morfologisk produktivitet (Biggam 2012: Kap. 3.10)

Grunnleggjande fargeord er oftast millom dei morfologiskt mest produktive fargeordi i eit språk, d.e. dei lagar fleire derivative adjektiv, verb, og substantiv en fargeord som ikkje er GFO. T.d. i engelsk er det berre tri fargar som lagar verb med det inkoative suffikset *-en*: *blacken*, *whiten*, *redder* (Biggam 2012: 30); engelsk *greenen** er kann henda skynjande, men ikkje i bruk.³

I motsetnad til engelsk merkar me at det i norrøn er sju fargar som lagar inkoative verb med suffikset *-na* eller *-ka*: *sortna* (*svartr*), *hvítna* (*hvítr*), *roðna* (*rauðr*), *blána* (*blár*), *grána* (*grár*), *blikna* (*bleikr*), *grónka* (*grónn*). Kognatar finst i moderne norsk, som også har *brunka* (*brun*).

Attesterar kausative verb: *gróna* (*grónn*), *rjóða* (*rauðr*), *sverta* (*svartr*), *bleikja*⁴ (*bleikr*).

Det er ein tendens i norrøn til at fargeord lagar linne substantiv. Slike substantiv derivera av fargeord er *blá* ‘bylgja’ (til *blár*), *blika* ‘bleikskap’ (til *bleikr*), *Gráni/Grána* (namn på gråe hestar), *gula* ‘gulsott’ (til *gulr*), *hviti* ‘kvitleik’ og *hvítia* ‘eggekvite’ (begge til *hvítr*), *rauði* ‘jarnmalm’ og *rauða* ‘eggerauðe’ (til *rauðr*), *sorti* ‘svart sky’ (til *svartr*), og kann henda *áma* ‘larve, jotunkvinna’, um *ámr* røynleg er eit fargeord.⁵

Kriterie 9: Uhomonymi (Biggam 2012: Kap. 3.11)

Eit GFO skal ikkje ha same namnet som eit referanseobjekt det er stereotypisk bunde til. *Turkis* t.d. er stundom nytta som fargenamn i norsk, men fargen nemnd av dette adjektivet er eksplisitt bunden til fargen på steinen turkis. Det synest ikkje vera fargeord i norrønt som er ekskludera av dette kriteriet.

Kriterie 10: Ingi nye lánord (Biggam 2012: Kap. 3.12)

Eit GFO skal ikkje vera eit nytt eller uassimilera lánord. I norrønt kann me nytta dette kriteriet til å stengja ute adjektivi samansette med *purpur(a)-* (frå lat. *purpura*): *purpurligr*, *purpuraligr*, og substantivet *purpuralitr*. Dessutan er desse ordi ovleg sjeldsynte, og det er ikkje klårt kva farge dei kann ha peika på; i millomalderen var ordet *purpura* i bruk for eit slag fargestoff som ikkje var eksplisitt bunde med fargen som heiter t.d. *purpur*, *purple* i moderne språk (Jensen 1963: 113–5).

Kriterie 11: Morfologisk kompleksitet (Biggam 2012: Kap. 3.13)

Dette kriteriet er nærskyldt kriterie 1 (monoleksemisk struktur), og vandt å skilja frå det; Berlin & Kay gjev berre engelsk *blue-green* som døme (1969: 7), men dette ordet er ikkje monoleksemiskt og difor utesettengt av det fyrste kriteriet. Det er sant at adjektiv som t.d. *rauðleitr*, *svartleitr* (som ikkje kjem fram fleire en two gonger i korpuset mitt) er meir komplekse enn *rauðr*, men slike ord er sers sjeldsynte og lett skynjande som derivativ av dei meir einfelde fargeordi som dei inneheld. Det synest at dette kriteriet ikkje er tydelegt for norrønt.

Kriterie 12: Ordlangd (Biggam 2012: Kap. 3.14)

Nokre vitskapsmenn har observera at grunnleggjande og ålmenne ord i eit språk ofte er ganske stutte, samanlikna med andre ord som ikkje er so ofte eller so ålment i bruk. Likevel har Biggam peika på yvertydande studiar som gjer mykje for å visa attende denne argumentasjonen (sjå Biggam 2012: 33–34, med referansar), og alle monoleksemiske fargenamn i norrønt er monosyllabiske i alle fall (i mask. nom. eintal).

Kriterie 13: Frekvens av fyrekomstar i skriftmål (Biggam 2012: Kap. 3.15)

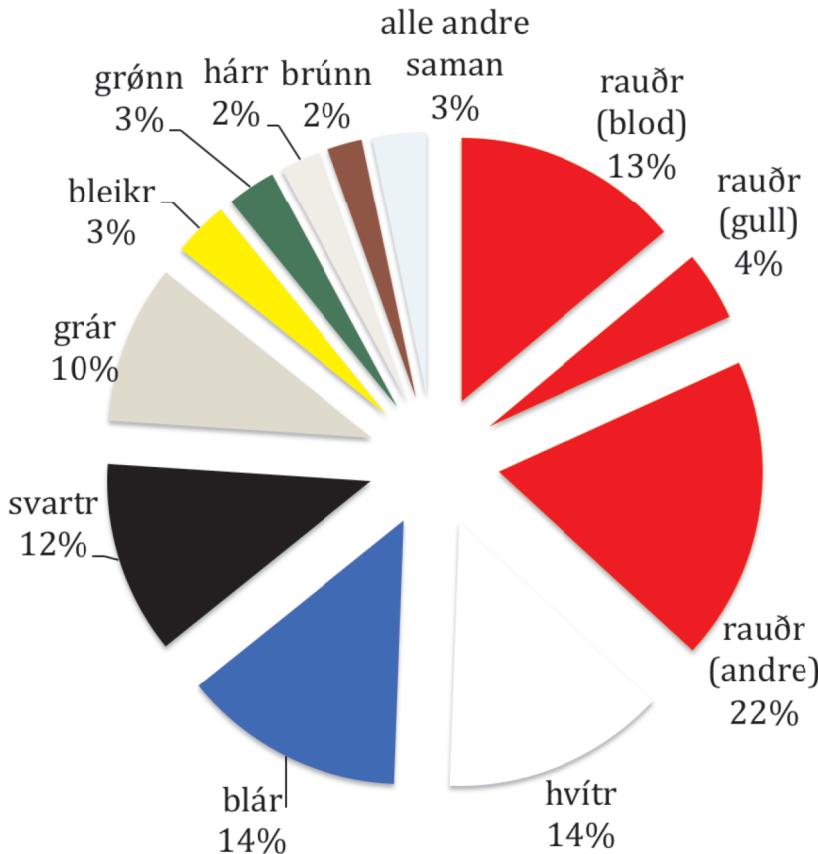
GFO er mykje oftare nytta en andre fargeord, og dukkar oftare upp i eit skriftlegt korpus (sjå Biggam 2012: 34–35, med referansar).

Nedanfor legg eg fram ein tabell med frekvensstatistikk um monoleksemiske fargeord i det norrøne korpuset eg bygde. Merk at *rauðr* åleine utgjer 39 % av alle fyrekostane av monoleksemiske fargeord i korpuset; *rauðr, hvítr, blár* og *svartr* til saman 79 %.

ord	fyrekostar i korpuset
<i>rauðr</i>	346
<i>hvítr</i>	129
<i>blár</i>	128
<i>svartr</i>	111
<i>grár</i>	91
<i>bleikr</i>	32
<i>grónn</i>	28
<i>hárr</i>	23
<i>brúnn</i>	20
<i>jarpr</i>	11
<i>gulr</i>	7
<i>gránn</i>	6
<i>rjóðr</i>	4
<i>hqoss</i>	1
<i>ámr</i>	1
<i>blakkr</i>	1

Fig. 2. Frekvens av fargeord i det norrøne korpuset mitt, skipa etter frekvens

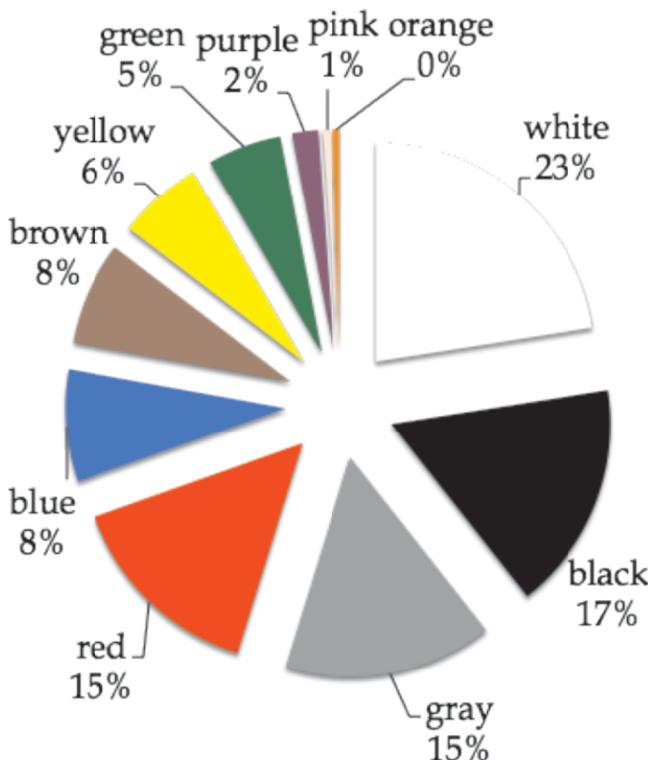
Med denne lista fær me laga eit diagram som viser den proporsjonale frekvensen av monoleksemiske fargeord i norrønt:

Fig. 3. Proporsjonal frekvens av dei monoleksemiske fargeordi i det norrøne korpuset mitt (rauðr er vidare delt inn i tri stykke: blod, gull, og andre referanseobjekt)

Dette diagrammet er mest upplysande når det vert samanlikna med proporsjonal fargeordfrekvens i eit moderne germanske språk. Det vert vanleg sagt at moderne engelsk har elleve grunnleggjande fargeord: *black, blue, brown, gray, green, orange, pink, purple, red, white* og *yellow*. Eg talde fyrekostane av desse ordi i *The Selected Poetry of Robinson Jeffers*⁶ (red. Tim Hunt 2002), eit

band som inneheld eit liknande ordtal som det norrøne korpuset mitt, og som dryfter noko liknande emne som dei islandske sogone: valdsam strid i eit bondesamfund.

Fig. 4. Proporsjonal frekvens av grunnleggjande fargeord i The Selected Poetry of Robinson Jeffers.

Fem adjektiv, som rundt rekna er semantiskt motsvarande, og for det meste kognatar, er dei fem mest tidgjengde i begge korpusi: *rauðr/red*, *svartr/black*, *hvítr/white*, *blár/blue*, *grár/gray*. Likevel utgjer desse fem berre 78 % av fyrekostane av grunnleggjande fargeord i dette engelske korpuset, men 89 % av fyrekostane av alle fargeord i det norrøne korpuset mitt. Dei akromatiske fargeordi (*svartr/black*, *hvítr/white*, *grár/gray*) har liknande høg frekvens i begge, men den største skilnaden er på den relative frekvensen av dei kromatiske fargeordi, for *rauðr* og *blár* er mykje meir frekvente en noko anna kromatiskt fargeord i norrønt, og utgjer mange fleire prosent i det norrøne

diagrammet en kognatane sine i det engelske, som er relativt yverfylt med tidgjengde kromatiske fargeord.

Merk at dei sju mest frekvente fargeordi i dette norrøne korpuset (*rauðr, hvítr, blár, svartr, grár, bleikr* og *grónn*) er dei same sju som er mest morfologiskt produktive, og lagar inkoative verb med suffifikset *-na* eller *-ka*. Saman med dei semantiskt avgrensa *brúnn* og *hárr* er dei òg dei einaste fargeordi som kjem fram i alle dei skriftlege sjangrane eg såg på.

Kriterie 14: Frekvens av fyrekomstar i talemål (Biggam 2012: Kap. 3.16)

Dette kriteriet krev livande informantar og er difor ikkje nyttande i norrøne studiar.

Kriterie 15: Responstid (Biggam 2012: Kap. 3.17)

Dette kriteriet krev livande informantar og er difor ikkje nyttande i norrøne studiar.

Kriterie 16: Type-Modification (Biggam 2012: Kap. 3.18)

Dei mest grunnleggjande fargeordi er ofte dei som er i bruk i det som Biggam kallar «type-modification» – d.e. bruk av fargeord for å klassifisera heller en å skildra fargar.

Døme på fargeord nyitta som klassifikasjonsadjektiv, utanfor dei venta domeni åt desse fargenamni, er ikkje vanskelege å finna i moderne språk. Raud vin er ikkje ofte raud, men tanken med å kalla han raud er å skilja han frå kvit vin, som i grunnen ikkje er kvit. Sameleis er kvite og svarte og raude menneske sjeldan so livleg farga som desse fargeordi kunde få ein til å tru. Me er vane med dette klassifiseringsbruket av fageadjektiv i dei moderne morsmåli våre, og det er liklegt at norrøntalande folk var vane med visse klassifiseringsbruk av fargar sjølve. Dette er type-modification (Biggam 2012: 211).

Eg hævdar at det er minst two semantiske domene der me finn type-modification i norrønt. Desse er augnefargar hjå folk, og gull og sylv.

farge	fyrekomstar i islendingesogone (prosa)	fyrekomstar i <i>Heimskringla</i> (prosa)	fyrekomstar i skaldevædi i sogone
blár	3	1	0
svartr	4	2	3

Fig. 5. Fyrekomstar av menneskelege augnefargar i norrøne prosa og poesi

Norrøn prosa og poesi har lite å segja når det gjeld augnefargar; i databasen min finst det berre trettan gonger der me les um augnefargen åt einkvan. Det er ingi augnefargar nemnde i eddakvædi i det heile.

Det avgrensa ordfanget er likso uventa, for menneskeaugo kjem i berre two fargar: *svartr* og *blár*.

Samanliknar me dei *bláeygr* menneske som dukkar upp i korpuset, med dei som er *svarteygr*, ser me ein stor skilnad: sermerket med å vera *bláeygr* er å vera pen, anten norsk eller islandsk (Bolli Bollason, Eysteinn konungr, Gunnarr Hámundarson at Hlíðarendi, Hørðr Grímkelsson), men sermerket med å vera *svarteygr* er å vera stygg (Egill Skalla-Grímsson) eller på onnor vis utpeika som sosialt uynskjeleg eller framand (Haraldr gilli, Kormákr Qgmundsson, Sighvatr skáld Þórðarson í Ólafs saga helga). *Svartr* augo er serleg knytte til irar (Haraldr gilli) og islendingar⁷ – Egill Skalla-Grímsson, Gunnlaugr ormstunga, Húnbogi enn sterki son Álfss ór Dólum, Kormákr Qgmundsson (som har eit irlskt namn) og Sighvatr skáld (som talar um «desse svarte islandske augo» sine i eit kvæde). Menneskeaugo kjem i fleire fargar en two, etter vår meinung på 2000-talet, men eg gjer framlegg um at norrønt ikkje skildrar augnefargar med desse two fargane, men klassifiserar deim. D.e. at augo var blåe/vene eller svarte/stygge.

Det kann sjå ut, ved fyrste augnekast, at det er liten eller ingen skilnad på *blár* og *svartr* i norrønt. Ordi er nyttta for fargen på two referanseobjekt som er stereotypiskt svarte i norsk og andre moderne germanske språk: ramnar og kol. Faktiskt er ramnar kalla *blásvartr* ein gong, i eit skaldevers (samansettjingi ovrar seg elles berre for skip).

Men desse er dei einaste referanseobjekti der både *blár* og *svartr* er nyttta komplementariskt; elles gjeng dei ikkje inn yver kvarandre. Nokre ting er blár, men aldri *svartr*, som blåmerke, lik, andlit på vreide folk (og afrikanske folk), logar, røyk og sverd. Andre ting er *svartr* men aldri *blár*, som hår (på menneske og hestar) og blekk. Andre ting må vera *blár* eller *svartr*, men ikkje begge samstundes (som klæde, og augo).

At det er fargen på nett kol og ramnar som kann greidast ut som blár og *svartr* samstundes, er skillegt. Begge two er svarte ifylgje den vanlege moderne definisjonen, men begge two skin når ein ser deim under ljos, og dei skin med «kalde» fargar, dei kallar, d.e. blå eller fiolett. Dette inneber at ramnar og kol er både blåe og svarte etter den norrøne klassifiseringi av fargar.

På moderne norsk er eitkvart blått eller svart, men ikkje begge two på same tid. Men eg set fyre at i norrønt kann begge two nøyast for fargen på det same referanseobjektet, for å leggja vekt på ulike, men ikkje motstridande, aspekt ved utsjånaden.

Jamfør dette tilstanden med norsk *myrk*. Ein kann klæda seg i ei skjorta som

ein segjer er myrk, men dette ordet segjer lite um kva farge skjorta har; ho er truleg ikkje gul, men kunde vel vera myrkraud, myrkblå, myrkgrøn, osb. Og ein kann dessutan segja at skjorta er t.d. myrk og blå, eller myrk og grøn, myrk og raud, utan at det er sjølvmotsegjande.

Eg reknar ikkje med at tilhøvet millom dei norrøne ordi *svartr* og *blár* var ein noggrann parallell med tilhøvet millom moderne norsk *myrk* og *blå*, men at *svartr* la vekt på eit ukromatiskt aspekt (d.e. myrkret) av utsjånaden åt eit objekt, og *blár* på eit kromatiskt aspekt (d.e. ein farge, helst ein myrk, kald farge). Noko sers myrkt, um det so hadde ein «kald» farge, kunde soleis nemnast som *svartr*, og på den måten la ein vekt på kor myrkt det var, eller kor ureflektivt, heller en på kva farge det hadde. Likevel kunde det same objektet nemnast *blár*, um skrivaren vilde leggja vekt på fargen i staden for det ureflektive aspektet. Ramnar og kol er two av dei fåe objekti der vekt på eitt eller hitt aspektet er lett tenkjeleg. Men i augo la det eine ordet, *svartr*, vekt på at augo ikkje reflektera ljós, men såg ut til å vera djupe og myrke, medan det hine, *blár*, la vekt på at augo hadde ein farge som samfundet totte var ynskjeleg.

Eit anna liklegt døme på fenomenet type-modification i norrønt er gull og sylv. I databasen min er sylv stødt *hvítr*. I poesi finst det ein gong sylv som er *mjallhvítr* og so *snæhvítr*, men i begge tilfelli lagar desse samansette ordi bokstavrim, so me må tvila på um nokon trudde at snø og sylv røynleg hadde same fargen, og snø-ordi kunde vel ha grunntydingi at sylvet er ekstra reint heller en ekstra kvitt, ut ifrå ei bokstavleg fortolking.

På hi sida er gull, og gylne ting, *rauðr* i alle prosafyrekomstar i databasen. Raudt gull er dryft so ofte at kringum 10 % av fyrekomstane av ordet *rauðr* i databasen gjeld gull eller noko gyllt (derimot gjeld grant ein tridjepart av fyrekomstane *rauðr* blod eller blodute ting). Men um dette er type-modification, er det soleis ingen grunn for oss til å tru at gull røynleg var *rauðr* innanfor den normale definisjonen av denne fargen på norrøn tid.

Kriterie 17: Bruk av fargeordet i kulturelt uttrykksfulle domene (Biggam 2012: Kap. 3.19)

Tanken attum dette kriteriet (fyrst framsett i Bolton 1978) er at det er likare til at me legg merke til GFO i sjangrar som er serleg kulturelt uttrykksfulle – Biggam gjev skotsk *flying* og baskisk *bertsolaritz* som mogelege døme, men synest at dette kriteriet er vandt å nytta, og at det berre kann gjeva sekundære prov på at eit fargenamn er grunnleggjande (Biggam 2012: 38–39).

Kriteriet er serleg vandt å bruka i norrøne studiar, for di me har med ulike tidstig i utviklingi av det norrøntalande samfundet å gjera. Nokre skaldevers er truleg so gamle som 800-talet, men mange av islendingesogone vart ikkje nedskrivne for fyrste gong fyrr en på 1300-talet.

Kriterie 18: Faste uttrykk (Biggam 2012: Kap. 3.20)

Det er likare til at GFO vert nytta i figurative uttrykk en andre fargeord.

Grár er ofte nytta med tydingi ‘uvensamleg’; denne tydingi kjem fram 13 gonger i korpuset (betre en 10 prosent av fyrekostane av ordet *grár*). *Hvítr* kjem fram i samanheng med skildringar av blaudingar fire gonger.

Fyredømelege uttrykk er bundne til *bjartr* (*bjartr* sem silfr, 1 gong), *blár* (*blár* sem hel, 2 gonger), *bleikr* (*bleikr* sem bast, 1 gong), *gulr* (gult sem silki, 1 gong), *hvítr* (*hvítr* sem dript, 1 gong),⁸ *rauðr* (*rauðr* sem blóð, 1 gong, *rauðr* sem dreyri, 1 gong) og *svartr* (*svartr* sem tjara, 1 gong, *svartr* sem bik, 1 gong).

Kriterie 19: Kulturell-historisk vekt (Biggam 2012: Kap. 3.21)

Det siste kriteriet som Biggam dryfter, karakteriserar ho som «a last resort» (Biggam 2012: 40). Dømet ho peikar på frå eit livande språk, er russisk, som har two GFO som deler den kognitive plassen uppteken av eitt GFO i norsk, *blå*: *sinij* ‘myrkblå’ og *goluboj* ‘ljosblå’. Det er *sinij* som er nøytt i abstrakte samanheng, men det finst skildrande kontekster der *sinij* ikkje kann veljast og *goluboj* er det einaste tenkjelege ordet. Men mykje vekt er historisk lagd på denne skilnaden i russisk kultur, og denne kulturelle tyngdi har truleg fenge talarane til å halda uppe skilnaden.

Det er vandt å segja um det er slike skilnader i norrønt, for me er so hamde at me einast kann döma ut ifrå litteraturen.

Konklusjonar: Grunnleggjande fargeord, og skipnaden av fargeord i norrønt

Med det eg har nemnt, gjeng eg ut ifrå at dei grunnleggjande fargeordi i norrønt var *blár*, *bleikr*, *grár*, *grónn*, *hvítr*, *rauðr* og *svartr*. Desse er dei sju absolutt mest frekvente, dei mest morfologiskt produktive (dei einaste som lagar inkoative verb, med suffikset *-na* eller *-ka*), og dei mest semantiskt smidige fargeordi i korpuset, tri kriterie som svarar vel til kriteriet «psychological saliency» som Berlin og Kay hævdar. I samsvar med dei tri andre hovudkriterii i Berlin & Kay (1969), er alle sju monoleksemiske, usamansette ord, nytta for mange slags referanseobjekt i ymse sjangrar, og referansane deira ser ikkje ut til å ha vorte innordna under nokre andre adjektiv i det norrøne fargeordfanget.

Eg er ikkje samd med Wolf og Brückmann i at *gulr* og *brúnn* er GFO. *Brúnn* er mesta avgrensa til farge på hestar, og *gulr* til mannehår, og båe ordi har låg frekvens (serleg *gulr*). Dei er ikkje so morfologiskt produktive som fargeordi som eg hævdar er GFO.

På hi sida gjer eg framlegg um at *bleikr* er eit GFO i norrønt. Ordet er tolleg frekvent, morfologiskt produktivt, og nøytt i eit vidt referanseumråde. Eg

hævdar at den yverordna tydingi av dette ordet var ‘gul’ i norrønt.⁹ Ordet er nytta um fargen på kyr, åkrar, menneskehår, rædde eller såra menneskeandlit, fivlar/løvetanner (implisera av samansetjingi *fifibleikr*), og ørneføter, som alle er gule eller potensielt gule. Dessutan er moderne islendsk *bleikur* brukt for fargen på hestar som er *blakke* på moderne norsk, *dun* på engelsk, medan den vanlege tydingi av *bleikur* er vorti ‘rosa’ i moderne islendsk (truleg gjennom kopling til liten på rædde/såra andlit).

Um eg har rett, og desse sju er GFO i norrønt, er den norrøne klassifiseringi av fargeord lik den som vert nøytt i nokre amerikanske språk, serleg Micmac, Guambiano, og Buglere (ifylge Paul Kay sin World Color Survey).

Takk

Ei stor takk til Thorgeir Holm, som las eit utkast og retta norsken min. Eg takkar også Kirsten Wolf, Thorgeir Holm og two anonyme meldarar for innsiktfulle kommentarar. Alle skriveveilar og faglege mistak som vert verande, er naturleg mine eigne.

Notar

1. «Let», frå Grunnmanuskriptet, dei kallar, utarbeidt av m.a. Olav T. Beito. Tilgjengelige på www.edd.uio.no/perl/search/search.cgi?appid=59&tabid=993 2. Biggam har ikkje nummerera kriterii på samé måten som eg har gjort her; mine kriterie 1, 2 osb. svarar til delane 3.3, 3.4 osb. i hennar tridje kapittel.
3. Det har vorte framsett, av denne grunnen og andre, at *black*, *white* og *red* er dei einaste ekte grunnleggjande fargeordi i engelsk (Wescott 1992: 173, kommentar på MacLaury 1992; jf. òg Wescott 1970).
4. *Skáldskaparmál* 48.9: *Brynhildr ok Guðrún gengu til vatns at bleikja hadda sína*. Cleasby-Vigfusson gjev ‘bleach’ for *bleikja* når ordet vert nytta um klæde, men ‘wash and cleanse’ når det vert brukt um hår. Eg ser ingen grunn for denne skilnaden; Brynhildr og Guðrún kunde vel ha klora håret sitt.
5. Ettersom *ámr* er definira i Cleasby-Vigfusson med notatet «seems to mean black or loathsome», har eg rekna dette ordet med i databasen min. Men det er eit sjeldsynt ord, nytta berre i poesi og i namn på jotnar og stader; adjektiviskt finst det berre éin gong i databasen min (*Heiðarvíga saga*, kap. 26, i eit skaldevers) i samanheng med ei kvinna, der tydingi er klårt nedsetjande, og klårt ein farge (*áms litar*), men ikkje vidare skynjeleg.
6. Robinson Jeffers (1887–1962) var ein californisk diktar.
7. Moderne islendske karar har 79,6–80 % blåe eller gråe augo, 8,1–9,9 % brune eller svarte augo, 8–9,7 % grøne augo; moderne islendske kvinner har 68,2–70,3 % blåe

eller gråe augo, 8,6–10,3 % brune eller svarte augo, 17,9–21 % grøne augo (Sulem et al. 2007, passim; dei ulike tali er frå two ulike grupper som vart studera). Det er ikkje godt å segja um prosentane var jamstore på t.d. 1200-talet, men dominansen av blåe/gråe augo er merkeleg i dag. Blå er ogso den vanlegaste augnefargen i Noreg i dag (Cavalli-Sforza, et al. 1994: 267).

8. Sers likt er *hvítir sem snjór*, som finst utanfor dette korpuset, i Heimslýsing ok Helgfróði.
9. Tidlegare vitskapsmenn (som Wolf 2005) har gjenge ved at fargen tyder ‘blond, gul’ i referanse til menneskehår, men har ikkje lagt vekt på denne definisjonen som den primære. Jf. ONP: «bleg (ð: med mindre intens farve end den naturlige, ?bleget) og Cleasby-Vigfússon: «pale, wan», eller for ein nøgnare definisjon, «... [bleikr] should possibly be regarded as a macrocolor covering, at least partly, the category of pale or light colors ...» (Wolf 2005: 254).

Litteratur

- Berlin, Brent & Paul Kay 1969: *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley: University of California Press.
- Biggam, C.P. 2012: *The Semantics of Colour: A Historical Approach*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjarni Aðalbjarnarson (red.) 1979: Heimskringla I-III. Íslenzk fornrit 26-28. Reykjavík: Hið íslenzka formritafélag.
- Bolton, Ralph 1978: Black, white, and red all over: the riddle of color term salience. *Ethnology* 17.3, 287–311.
- Brückmann, Georg C. 2012: *Altwestnordische Farbsemantik*. München: Herbert Utz Verlag.
- Cavalli-Sforza, L. Luca et al. 1994. *The History and geography of Human Genes*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Conklin, Harold C. 1955: Hanunoo Color Categories. *Southwestern Journal of Anthropology* 11.4, 339–344.
- DeBoer, Warren R. 2005: Colors for a North American Past. *World Archaeology* 37.1, 66–91.
- Hunt, Tim (red.) 2002: *The Selected Poetry of Robinson Jeffers*. Stanford University Press.
- Jensen, L.B. 1964: Royal Purple of Tyre. *Journal of Near Eastern Studies* 22, 104–18.
- Jónsson, Finnur (red.) 1912–1915: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. København: Gyldendal.
- Kay, Paul, Brent Berlin, Luisa Maffi & William Merrifield 1997: Color Naming across Languages. Hardin, C.L. & Luisa Maffi (red.): *Color Categories in*

- Thought and Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 21–56.
- MacLaury, Robert E. 1987: Color-category evolution and Shuswap yellow-with-green. *American Anthropologist* 89, 107–124.
- MacLaury, Robert E. 1991: Exotic color categories: Linguistic relativity to what extent? *Linguistic Anthropology* 1, 26–51.
- MacLaury, Robert E. 1992: From Brightness to Hue: An Explanatory Model of Color-Category Evolution [og Comments and Reply]. *Current Anthropology* 33.2, 137–186.
- Nordal, Sigurður (red.) 1933: Egils saga Skalla-Grímssonar. Íslenzk fornrit 2. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- & Guðni Jónsson (red.) 1938: Borgfirðinga sögur. Íslenzk fornrit 3. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Roberson, Davi et al. 2000: Color Categories Are Not Universal: Replications and New Evidence From a Stone-Age Culture. *Journal of Experimental Psychology: General* 129.3, 369–398.
- Sulem, Patrick et al. 2007: Genetic determinants of hair, eye, and skin pigmentation in Europeans. *Nature Genetics* 39.12, 1443–1452.
- Sveinsson, Einar Ól. (red.) 1934: Laxdóla saga. Íslenzk fornrit 5. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- 1939: Vatnsdœla saga. Íslenzk fornrit 8. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- 1954: Brennu-Njáls saga. Íslenzk fornrit 12. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.
- Wescott, Roger W. 1970: Bini color terms. *Anthropological Linguistics* 12, 351–357.
- 1992: Kommentar på MacLaury, Robert E.: From Brightness to Hue: An Explanatory Model of Color-Category Evolution [and Comments and Reply]. *Current Anthropology* 33.2, 137–186.
- Witkowski, Stanley R. & Cecil H. Brown 1977: An Explanation of Color Nomenclature Universals. *American Anthropologist* 79.1, 50–57.
- Wolf, Kirsten 2005: Reflections on the Color of Esau's Pottage of Lentils. *Gripla* 16, 251–257.
- 2006a: The Color Blue in Old Norse-Icelandic Literature. *Scripta Islandica* 57, 55–78.
- 2006b: Some Comments on Old Norse-Icelandic Color Terms. *Arkiv för nordisk filologi* 121, 173–192.
- 2007: The Colors of the Rainbow in Snorri's Edda. *Maal og minne*, 51–62.
- 2009: The Color Grey in Old Norse-Icelandic Literature. *Journal of English and Germanic Philology* 108, 222–238.
- 2010: Towards a Diachronic Analysis of Old Norse-Icelandic Color Terms: The Cases of Green and Yellow. *Orð og tunga* 12, 109–130.

Pórhallur Vilmundarson & Bjarni Vilhjálmsson (red.) 1991: *Harðar saga*.
Íslenzk fornrit 13. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag.

Summary

In this article I present an analysis of color words in Old Norse, with the goal of elucidating how the language classifies and organizes its expressions for the visual experience of color, on the basis of the theory of *basic color terms* (which I have translated into Norwegian as *grunnleggjande fargeord*), first presented by Brent Berlin and Paul Kay in *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution* (1969), but much modified and developed since by them and other scholars. After comparing the color words of Old Norse with the criteria for basic color terms, I conclude by suggesting that Old Norse has seven basic color terms: *blár*, *bleikr*, *grár*, *grónn*, *hvítir*, *rauðr*, and *svartr*.

Jackson Crawford
University of California, Los Angeles
Scandinavian Section
212 Royce Hall, Box 951539
Los Angeles, CA 90095-1539
United States
jacksoncrawford@ucla.edu